

РОЗДІЛ 7

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 330.341

Захарчин Г. М.

Склярчук Т. В.

Національний університет «Львівська політехніка»

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Висвітлено проблематику інноваційного розвитку вітчизняних підприємств у контексті соціальних викликів і соціальної відповідальності. Виділено основні проблеми інноваційності, які вимагають посиленої уваги й актуалізують питання соціальної відповідальності бізнесу. Наголошено на необхідності розвитку інновацій гуманістичного характеру, інклюзивних інновацій, які б охоплювали соціальну сферу і спрямовувалися на відтворення соціального капіталу та розвиток людини.

Ключові слова: соціальні аспекти інновацій, інноваційна діяльність, соціальна відповідальність, технологічні інновації, інклюзивні інновації, інформатизація, соціальна поведінка, цінності.

Постановка проблеми. Інноваційна проблематика сьогодні розглядається не тільки через призму економічного прориву, а й значно глибше – як ознака нової якості мислення, світобудови, ідеології господарювання й управління. Сучасні тенденції зумовили появу соціогуманістичної парадигми управління, у рамках якої актуалізуються й питання інноваційного розвитку в контексті з інтелектуалізацією суспільства, інформаційною економікою, світоглядними пріоритетами, цивілізаційним поступом. Це ті грані інноваційності, які є міцним фундаментом стабільного економічного розвитку будь-якого суспільства. І це ті ознаки стійкого розвитку, які визнаються науковцями: «...складник інтелектуально-інноваційного, сталого чи просторового розвитку – це не тільки поточне вирішення питань щодо забезпечення кадрами тієї чи іншої галузі виробництва, проведення належної екологічної і соціальної політики, а стратегічний, довготривалий та загальний цивілізаційний рух до нового світосприйняття, пізнання, де якість знань, національної освіти, науки, рівень культури та інформаційного простору, комунікацій дедалі більше визначають духовно-інтелектуальний потенціал людини, зрештою, індекс людського розвитку як засадничої основи інтеграційних і консолідуючих стратегій нації» [3, с. 8].

Такий погляд на інноваційність дає змогу виокремити питання соціального характеру як домінуючий складник якості розвитку суспільства та інтелектуального потенціалу людини, визначити соціальну корисність інноваційної діяльності з погляду інтересів користувача, партнерів, регіону, держави у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатогранність інноваційності як категорії, процесу, виду діяльності, мистецтва створювати нову якість зумовлює посилену увагу до неї серед науковців і практиків. Популярність цієї тематики не зменшується, дискусії не припиняються, а навпаки, з'являються нові авторські роздуми, теоретичні міркування, розробки методологічного й прикладного характеру.

Широкий погляд на інноваційність, вплетену в канву світоглядного простору, якісно іншого мислення, цивілізаційного поступу та нової парадигми розвитку пропонується у науковій публікації

С. Вовканича [3]. У такому контексті інноваційність виступає «будівничою» категорією, що закладає основи розвитку в стратегічному вимірі. Це синтез філософії й методології як прояв соціогуманістичної парадигми інтеграційної стратегії розвитку.

Прикладні аспекти інноваційності як процесу, що вимагає певної технології управління, як джерела нарощування потенціалу підприємства також знайшли своє відображення у наукових працях. Зокрема, системний підхід до управління інноваційною діяльністю, основні засади формування інноваційного потенціалу підприємств та гуманізацію інноваційної діяльності пропонують дослідники [6; 8; 9]. Не оминають науковці і такі важливі питання, як оцінювання ефективності соціальної відповідальності [2; 7].

Теоретичні і практичні аспекти розвитку соціальної відповідальності ґрунтовно висвітлено в монографіях та статтях українських дослідників [1; 11; 13]. Взаємозв'язок інноваційної діяльності із соціальною відповідальністю відображено в статті О. Головінова, де зазначено невисокий ступінь соціальної відповідальності в українських реаліях, стверджено, що «більшому поширенню соціальної відповідальності може сприяти інноваційна активність, використання нових технологій, створення нової продукції, у результаті прибуток підприємства формується за рахунок скорочення витрат, підвищення конкурентоспроможності, формування нових ринків товарів або послуг. Саме такий шлях розвитку має більше поширення в розвинених країнах і, як наслідок, вищий рівень соціальної відповідальності бізнесу. Але такий варіант розвитку української економіки сьогодні видається малоімовірним, оскільки вимагає довгострокових фінансових витрат, окрім того, досить ризикований [4, с. 191]. Необхідність розгляду інноваційної діяльності в категоріях соціально-економічного механізму пропонується у наукових публікаціях [5; 10].

Незважаючи на серйозне представництво в науковому світі публікацій, що охоплюють інноваційну тематику та питання соціальної відповідальності, деякі питання потребують поглибленого дослідження з огляду на стратегічні орієнтири, а не на поточний момент. Сучасні виклики й трансформація економічних процесів

об'єктивно зумовлюють необхідність системного вивчення інноваційної проблематики в контексті чіткого окреслення соціальних аспектів інноваційної діяльності та її наслідків, які можуть бути непередбачуваними.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на це, у загальній проблематиці залишаються не вирішеними окремі питання, пов'язані з аналізуванням наслідків стрімкого поширення неконтрольованих технологічних інновацій, роботизації та віртуалізації економіки. Позитивно оцінюючи інноваційну діяльність як джерело розвитку і конкурентоспроможності підприємств, паралельно треба оцінювати і зважати на ступінь корисності інноваційного продукту для суспільства й екології.

Мета статті полягає у висвітленні авторського бачення проблематики інноваційного розвитку вітчизняних підприємств у контексті соціальних викликів і соціальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційний розвиток вітчизняних підприємств повинен поєднувати пріоритетні напрями інноваційного поступу зі стратегією соціалізації й соціальної відповідальності.

До основних викликів, які зумовлюють необхідність розгляду соціальних аспектів інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, науковці відносять: «неефективне використання соціального потенціалу підприємства під час здійснення інноваційної діяльності; необхідність підвищення якості трудового життя працівників, що займаються інноваційною діяльністю; необхідність формування, розвитку та відтворення соціального капіталу фірми як джерела інноваційного розвитку; низьку ефективність соціальних інвестицій підприємства та управлінської культури працівників, що займаються інноваційною діяльністю; розвиток корпоративної соціальної відповідальності та необхідність моделювання іміджу підприємства для забезпечення подальшого інноваційного розвитку» [5, с. 44].

Виходячи із зазначеного, виділимо основні проблеми інноваційності, які вимагають посиленої уваги й актуалізують питання соціальної відповідальності бізнесу.

Інтелектуалізація всіх сфер економічного й суспільного життя та усвідомлення необхідності активізації інноваційності підприємств неминуче стимулюватимуть прискорений розвиток штучного інтелекту, робототехніки, тому вже незадовго треба очікувати зростання безробіття через вивільнення робочих місць. Інноваційність та інформатизація породжують цифрову економіку, зорієнтовану на цифрові технології, які природно змінюють зміст праці і стають економічно вигідними заміниками робочої сили, ще більше підсилюючи негативну динаміку безробіття. У цьому зв'язку доцільно розвивати базову економічну соціальну відповідальність, покликану підтримувати робочі місця.

Проблема безробіття може вирішуватися шляхом пошуку нових можливостей залучення вивільнених людей до процесів активної діяльності, перепрофілювання низько кваліфікованого персоналу та перекваліфікації. Це, своєю чергою, породить іншу проблему, пов'язану із необхідністю зміни підходів до підбору кадрів і кадрової політики у цілому, тобто вищий менеджмент уже сьогодні повинен формувати перспективні плани розвитку персоналу, використовуючи різноманітні форми й методи та модерні технології

менеджменту персоналу. Для перекваліфікації та швидкої підготовки нових фахівців необхідно враховувати ступінь готовності вищої школи до перегляду спеціалізацій відповідно до нових потреб ринку і швидкого реагування в плані формування каталогу перспективних професій нового тисячоліття. Тобто виникає питання: наскільки вітчизняні наукові заклади всіх рівнів готові до революційного перепрофілювання навчального процесу й відкриті до освітніх новацій? Оскільки наука й освіта є основою інтелектуального ресурсу держави, необхідного для інноваційного розвитку, то ці інституції також повинні активно ставати на шлях інноваційного поступу.

Соціально-економічний характер має проблема, пов'язана з наявною диспропорцією між стрімким зростанням інновацій у деяких сферах та галузях. Це має подвійну природу: призводить, з одного боку, до збагачення окремих людей, а з іншого – зумовлює фінансові труднощі, які відчуватимуть люди різного вікового цензу та кваліфікаційного рівня. Тобто соціальна нерівність, породжена технологічними інноваціями, матиме наслідком збагачення одних і зuboжіння інших. У результаті виникне проблема низької якості життя середньостатистичної людини. Крім того, динамічне прискорення розвитку виключно технологічних інновацій, акцентованих тільки на комерційний інтерес, призводить до невідповідності розвитку науково-технічного прогресу духовно-етичним засадам і цінностям. Запобігти цьому можна шляхом реалізації етичної соціальної відповідальності, розвитку інновації гуманістичного характеру, які б охоплювали соціальну сферу і спрямовувалися на відтворення соціального капіталу та розвиток людини. Інновації соціального спрямування мають бути доступними для різних категорій людей, тому йдеться про інклюзивні інновації, під якими розуміють «створення і виведення на ринок нових якісних продуктів або послуг, які розроблені для тих, хто позбавлений гідного рівня життя (наприклад, для осіб із низькими доходами, інвалідів, мігрантів, пенсіонерів та ін.). Такі інновації покликані поліпшити існування «виключених» груп людей, забезпечити їх більш повноцінне включення в життя суспільства» [12, с. 84].

Технологічні інновації мають позитивний ефект, оскільки вони розширюють простір вільного часу, однак виникає проблема його ефективного використання через слабо розвинену індустрію і відсутність іншої пропозиції на ринку праці, тому необхідні ефективні рішення, пов'язані з розвитком інфраструктури. Якщо не звертати уваги на ці тенденції, то гостро відчуватиметься негативний взаємозв'язок між заповненням вільного часу і безробіттям. «Зростає в усьому світі безробіття показує, що у виробництві досягнуто значної економії часу, кількість «зайвих» для економіки людей зростає незалежно від того, спостерігається в ній піднесення чи спад виробництва, що виходить із закону зміни діяльності» [8, с. 31]. Об'єктивно, що наслідком закону зміни діяльності повинно стати прагнення людини до самовдосконалення, пошуку нових форм прояву своєї індивідуальності, розвитку креативності. З огляду на це, персонал підприємства, який захоче зберегти себе на ринку праці, повинен набувати якісних ознак інноватора. Інноватори як носії креативних ідей завжди прагнутимуть реалізувати свій творчий потенціал, і це природна річ та постійне джерело інноваційного наповнення. Але при цьому необ-

хідно брати до уваги ризик творчого вигорання і творчого руйнування особистості. Крім того, існує небезпека надмірного й неконтрольованого захоплення інноваційними пошуками штучного інтелекту та створення штучної реальності. Якщо не вживати регулювальних заходів, то суспільство ризикує розчинитися у цій доповненій реальності.

Оскільки інноваційність охоплює суміжні галузі, поліпшуючи якість, то виникає питання соціальної мобільності, можливості кар'єрного зростання за одночасного зростання технологічного безробіття.

Інноваційність також породжує питання ресурсного задіявання і дефіциту, адже змінюється пріоритетна цінність ресурсу (людського, технічного, природного). Важливо правильно встановити баланс між здешевленням робочої сили як трудового ресурсу і технічним ресурсом, який використовують під час інновацій. Розриви між заробітною платою різних категорій персоналу зростатимуть, що може призвести до соціальної напруги в суспільстві. Це розриви між вищим менеджментом і персоналом, а в розрізі персоналу – між висококваліфікованими і низькокваліфікованими кадрами, які вже не відповідають запитам високотехнологічної економіки. Друга категорія розривів – це розриви між фізичним капіталом і людським капіталом високої якості, втіленим у таланти. Управління талантами у цьому сенсі повинно ставати домінуючою нотою стратегії управління персоналом паралельно зі стратегією інноваційного розвитку підприємства.

Особливої гостроти набувають екологічні проблеми, породжені недобросовісним підходом до результатів інноваційних продуктів та надмірним захопленням комерційною вигодою від інноваційних проєктів. Недалекоглядність і неконтрольованість екологічних та соціальних наслідків інноваційних розробок завдають значної шкоди екосистемі. Частково цю проблему вирішує екологічний податок, який певною мірою підвищує рівень екологічної культури, але не відшкодує вже завдані збитки природному середовищу. З огляду на це, необхідно розвивати прагнення інвестувати у проєкти, спрямовані на захист навколишнього середовища, формуючи, таким чином, найвищий тип соціальної відповідальності – добровільну.

Термін «соціальна відповідальність» має подвійне значення. З одного боку, не можна не погодитися з Р. Хачатуровим та Р. Ягуняном, які під поняттям соціальної відповідальності розуміють дотримання суб'єктами суспільних відносин вимог соціальних норм, а у разі безвідповідальності поведінки, що не відповідає вимогам норм чи порушує суспільний порядок, вони зобов'язані нести доповнюючий обов'язок особистого чи майнового характеру [14]. З іншого боку це обов'язок особи оцінити власні наміри та здійснювати вибір поведінки відповідно до норм, що відображають інтереси суспільного розвитку, а у разі порушення їх – обов'язок звітувати перед суспільством і нести покарання [15].

Соціальні аспекти невіддільні від системи цінностей усіх людей, причетних до створення й реалізації інноваційного продукту, оскільки ціннісні орієнтації формують модель поведінки в суспільстві. Якщо засадничими цінностями інноваційного розвитку стане добросовісність, закріплена у відповідних кодексах, то збільшиться кількість соціально орієнтованих і соціально активних інноваційних підприємств. Соціально активні підприємства зуміють ефективно розподіляти вигоду між інноваторами,

інноваторами, інноваційними партнерами, примножуючи свій репутаційний капітал і підвищуючи свій соціальний статус у суспільстві. У зв'язку із цим необхідно постійно проводити оцінювання корпоративної соціальної відповідальності, тим більше що існує така світова практика, а науковці пропонують різноманітні методики, спроможні оцінити рівень соціальної добросовісності підприємств. «Існує значна кількість методологічних підходів до оцінки корпоративної соціальної відповідальності, серед яких виокремлюються методики соціальної звітності, індексний і рейтинговий методи, кількісні й якісні методи. Нефінансова звітність конкретної компанії може бути підготовлена та подана в різних форматах, але з використанням будь-якої методології трьох міжнародних стандартів: звіту про прогрес реалізації принципів Глобального договору, звіту за вимогами Глобальної ініціативи зі звітності (Global Reporting initiative – GRI), звіту за стандартом AA1000 (Account Ability) [7, с. 62].

Інноваційна діяльність завжди пов'язана з інвестуванням, однак соціальні інвестиції мають низьку ефективність й обмежену сферу використання. Інвестування в майбутні інноваційні проєкти не припиняється, а набиратимуть обертів, але вони повинні враховувати соціальні аспекти і наслідки інновацій. Отже, інновації повинні, крім фінансової вигоди, мати соціальне наповнення і позитивно впливати на суспільство. Оскільки в міжнародній практиці вже сформований інститут соціальної корпоративної відповідальності, що проявляється як у нормативному полі (етичні кодекси, кодекси корпоративної культури, кодекси честі, нефінансові звіти тощо), так і в інституційно-організаційному (створення відповідних інституцій, структурних підрозділів, партнерських договорів), то соціальний вимір інноваційності стає реальністю.

Висновки. Із розвитком соціально орієнтованої економіки та соціально-етичного менеджменту, з поширенням соціогуманістичних тенденцій у суспільстві питання соціального характеру набувають особливої ваги. Виклики XXI ст. вимагають якісно іншого підходу до інноваційної діяльності, виваженого підходу до комерціалізації нових ідей з огляду їхньої корисності не окремій корпорації, а й суспільства у цілому. Ключова нота у цих викликах – поєднати приватний фінансовий інтерес із соціальною відповідальністю перед суспільством, державою, персоналом. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності позитивно впливатиме на суспільство, але й підприємства також матимуть вигоду, оскільки зростатиме рівень довіри, зміцнюватиметься репутаційний капітал, зростатиме лояльність споживачів і вартість бренду.

Подальші дослідження необхідно спрямовувати на розвиток питань методологічного й прикладного характеру в межах окресленої проблематики. Зокрема, доцільно розглядати мотиваційні механізми розвитку соціальної відповідальності підприємств за наслідки інноваційних розробок. Вимагають подальших досліджень питання взаємозв'язку технологічних інновацій і духовно-моральних цінностей інноваторів. Соціальна нерівність, породжена технологічними інноваціями, також повинна стати предметом особливого розгляду. Враховуючи виклики нового тисячоліття, доцільно не тільки формувати стратегічні плани інноваційного розвитку, а й моделювати наслідки використання штучного інтелекту, роботизації багатьох сфер суспільного життя, активізації віртуального світу.

Список використаних джерел:

1. Баюра Д. Корпоративна соціальна відповідальність у системі корпоративного управління. Україна: аспекти праці. 2009. № 1. С. 21–25.
2. Буян О.А. Підходи до оцінки ефективності корпоративної соціальної відповідальності підприємств в Україні. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». 2012. Вип. 6(2). С. 159–165.
3. Вовканич С.Й. Соціогуманістична парадигма інтеграційної стратегії розвитку України та її регіонів. Регіональна економіка. 2008. № 3. С. 7–22.
4. Головінов О.М. Соціальна відповідальність бізнесу: українські реалії і проблеми. Економічний вісник Донбасу. 2014. № 2(36). С. 187–192.
5. Жалдак Г.П. Основи формування соціально-економічного механізму інноваційного розвитку промислових підприємств. Технологический аудит и резервы производства. 2014. № 3/3(17). С. 43–46.
6. Завальнюк В.В. Фактори і принципи формування інноваційного потенціалу підприємств машинобудування. Науковий огляд. 2015. Т. 9. №. 10. С. 20–28.
7. Євтушенко В.А. Оцінка корпоративної соціальної відповідальності: методи, об'єкти, показники. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Технічний прогрес та ефективність виробництва. 2013. № 46(1019). С. 53–63.
8. Лебедева В.К. Економіко-теоретичні аспекти зміни діяльності. Економіка України. 2015. № 2(639). С. 24–35.
9. Левицька І.В., Постова В.В. Системний підхід до управління інноваційною діяльністю машинобудівних підприємств. Вісник ЖДТУ. Економічні науки. 2016. № 4(78). С. 158–168.
10. Мосійчук І.В. Корпоративна соціальна відповідальність як основа сучасного розвитку України. Економіка. Управління. Інновації. 2014. № 3(15).
11. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / А.М. Колот та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; Наук. парк, Ін-т соц.-труд. відносин. К.: КНЕУ, 2012. 501 с.
12. Продіус О.І. Інклюзивні інновації в контексті соціальної відповідальності підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 14. Ч. 2. С. 84–87.
13. Шаповал В.М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: монографія. Д.: НГУ, 2011. 356 с.
14. Хачатуров Р.Л., Ягутян Р.Г. Юридическая ответственность. Тольятти: Международная академия бизнеса и банковского дела, 1995. 200 с.
15. Зайчук О.В., Онщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

Захарчин Г. М.

Склярук Т. В.

Национальный университет «Львовская политехника»

**СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ
ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**

Резюме

Освещена проблематика инновационного развития отечественных предприятий в контексте социальных вызовов и социальной ответственности. Выделены основные проблемы инновационности, которые требуют усиленного внимания и актуализируют вопросы социальной ответственности бизнеса. Акцентировано на необходимости развития инноваций гуманистического характера, инклюзивных инноваций, охватывающих социальную сферу и способствующих развитию социального капитала и человека.

Ключевые слова: социальные аспекты инноваций, инновационная деятельность, социальная ответственность, технологические инновации, инклюзивные инновации, информатизация, социальное поведение, ценности.

Zakharchyn G. M.

Skliaruk T. V.

Lviv Polytechnic National University

SOCIAL ASPECTS OF DOMESTIC ENTERPRISES INNOVATIVE DEVELOPMENT

Summary

The problems of innovative development of domestic enterprises in the context of social challenges and social responsibility are highlighted. The main problems of innovation that require increased attention and actualize the issue of corporate social responsibility are highlighted. The necessity of the development of humanistic innovations, inclusive innovations, which covered the social sphere and aimed at the reproduction of social capital and human development emphasized.

Key words: social aspects of innovations, innovative activity, social responsibility, technological innovations, inclusive innovations, informatization, social behavior, values.